

## ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ BOOK REVIEW

---

ΑΡΧΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ 2014, 31(3):382-384  
ARCHIVES OF HELLENIC MEDICINE 2014, 31(3):382-384

---

---

### Από τη Sprezieria στο Φαρμακείο Η πολλαπλή ταυτότητα του φαρμακοποιού στον ευρύτερο χώρο του ελληνισμού

---

Φωτεινή Καραμαλούδη

Εκδόσεις Φαρμακευτικός Κόσμος, Αθήνα, 2013

Με το βιβλίο της αυτό, η Φωτεινή Καραμαλούδη προσεγγίζει την ιστορία των φαρμακοποιών, των φαρμακευτικών επιστημών και της φαρμακοβιομηχανίας της Ελλάδας από μια νέα οπτική γωνία, που διαφοροποιείται σαφώς από όλα τα προηγούμενα σχετικά βιβλία. Εκτός από τις βιβλιογραφικές πηγές, η συγγραφέας χρησιμοποίησε πρωτότυπο και αδημοσίευτο υλικό από έγγραφα, τιμολόγια και φαρμακευτικά προϊόντα που με τόσο ζήλο είχε περισώσει ο αείμνηστος Μάνος Χαριτάτος του Ελληνικού Λαογραφικού και Ιστορικού Αρχείου (ΕΛΙΑ). Επίσης, αξιοποίησε πολλά ιδιωτικά αρχεία, όπως των οικογενειών των καθηγητών Αναστασίου Δαμβέργη, Αθανασίου και Γεωργίου Κρίνου και Σκεύου Φιλιάνου, του φαρμακοποιού Γεωργίου Μωραΐτη, αλλά και του Ακύλα Μήλλα.

Η συγγραφέας αναπτύσσει τη θεματολογία της με διεξοδικό τρόπο, συνδέει τα ποικίλα δεδομένα με στέρεο υφάδι και παραδίδει ένα τελικό αποτέλεσμα που αποτελεί το στίγμα ενός ικανού και εμπνευσμένου ιστοριοδίφη. Το υλικό έχει καταταχθεί σε οκτώ τμήματα, που καλύπτουν αντίστοιχες θεματικές ενότητες με τρόπο σαφή και ευδιάκριτο. Εκτός από τις πολυάριθμες βιβλιογραφικές παραπομπές, υπάρχουν επίσης επεξηγηματικές σημειώσεις στο τέλος κάθε κεφαλαίου, που ολοκληρώνουν το αρχικό κείμενο με εύστοχα και χρήσιμα σχόλια. Από την άλλη πλευρά, η παράθεση μικρών κειμένων στο περιθώριο ορισμένων σελίδων ανοίγει διαύλους επικοινωνίας με ιστορικά στοιχεία από το απώτερο παρελθόν ή με αποσπάσματα



ISBN 978-960-98741-5-1, χαρτόδετο, διαστάσεις 33x24,5 cm, σ. 269, εικόνες 362.

βιβλιογραφικών πηγών που δίνουν μια άλλη διάσταση στη ροή της αφήγησης. Στα μεγάλα προτερήματα του βιβλίου πρέπει να προσμετρηθεί και η εξαιρετική εικονογράφηση, η οποία λειτουργεί συμπληρωματικά προς το κείμενο και τεκμηριώνει τις παρεχόμενες πληροφορίες. Η εξαιρετική σελιδοποίηση χαρίζει στον αναγνώστη μια πραγματική εικαστική απόλαυση.

Η Φωτεινή Καραμαλούδη επιλέγει να αρχίσει την αφήγηση της από τη μεσαιωνική εποχή, επισημαίνοντας τις επιρροές που δέχθηκε η δυτική Ιατρική από τα βυζαντινά και τα αραβικά κείμενα, τα οποία είχαν επηρεαστεί με τη σειρά τους από τη σωζόμενη επιστημονική κληρονομιά

των αρχαίων συγγραφέων. Η συμβολή των Αράβων τεκμηριώνεται επαρκώς, με αναφορές στην ανάπτυξη του φαρμακεμπορίου και της αλχημείας, που εμπλούτισαν τη φαρμακευτική τέχνη με νέα προϊόντα και με νέες μεθόδους στην επεξεργασία των πρώτων υλών.

Στο δεύτερο και τρίτο τμήμα περιγράφεται η δημιουργία φαρμακείων στη νεότερη εποχή, όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και σε περιοχές όπου διέπρεψε το ελληνικό στοιχείο (Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη, Αλεξάνδρεια). Περιγράφεται επίσης η άσκηση της Φαρμακευτικής κατά την περίοδο της ενετοκρατίας και της τουρκοκρατίας, με ειδική αναφορά στην Κρήτη, την Κέρκυρα, τη Χίο, την Πάτρα, το Μεσολόγγι και τη Θεσσαλονίκη, καθώς και στα φαρμακεία του νεοσύστατου ελληνικού κράτους στο Ναύπλιο, τη Σύρο και την Αθήνα. Ιδιαίτερη μνεία γίνεται για μια άγνωστη σε πολλούς πτυχή της Φαρμακευτικής, την οργάνωση και τη λειτουργία φαρμακείων στην Αθωνική πολιτεία.

Στο τέταρτο τμήμα παρουσιάζονται διεξοδικά τα πρώτα βήματα της φαρμακευτικής εκπαίδευσης στην ανεξάρτητη Ελλάδα, που άρχισε το 1837 με τον Ξαβέριο Λάνδερερ στο Οθώνειο Πανεπιστήμιο, προχώρησε το 1843 με τη λειτουργία του αυτόνομου «Φαρμακευτικού Σχολείου» και έλαβε την πρώτη ολοκληρωμένη της μορφή το 1869, όταν οι σπουδές επεκτάθηκαν έτσι ώστε να συμπεριλάβουν εργαστηριακές ασκήσεις στη φαρμακευτική χημεία. Επισημαίνεται επίσης και η λειτουργία ανάλογων σπουδών στην Ιόνιο Ακαδημία της Κέρκυρας, ήδη από το 1841, όταν τα Επτάνησα τελούσαν υπό αγγλική διοίκηση.

Το πέμπτο τμήμα είναι αφιερωμένο στο «φάρμακο», ως τυποποιημένο προϊόν, με τη θέσπιση των κανονιστικών αρχών που διέπουν τον ποιοτικό έλεγχο των πρώτων υλών και την πιστοποίηση των μεθόδων απομόνωσης ή σύνθεσης δραστικών χημικών ουσιών. Για τις σχετικές κατευθυντήριες οδηγίες χρησιμοποιείται διεθνώς ο ελληνικός όρος «Φαρμακοποιία», ο οποίος ανάγεται ιστορικά στο 16ο αιώνα, όταν έκαναν την εμφάνισή τους στην κεντρική Ευρώπη οι πρώτες σχετικές εκδόσεις στη λατινική γλώσσα.

Η Ελλάδα αποκτά «Φαρμακοποιία» το 1837, η οποία ανα νεώνεται μόλις το 1924. Έκτοτε, τα εν λόγω κείμενα τίθενται σταδιακά σε αχρηστία, καθώς η παραδοσιακή Φαρμακευτική από την εκτέλεση των συνταγών μεταπίπτει στη σύγχρονη εκδοχή της, δηλαδή στη διακίνηση των «σπεσιαλιτέ». Έτσι ονομάζονταν τα πρώτα έτοιμα βιομηχανικά σκευάσματα, τα οποία άρχισαν να γεμίζουν τα ράφια των φαρμακείων, εκτοπίζοντας τα περίτεχνα φαρμακοδοχεία που περιείχαν τις μέχρι τότε απαραίτητες πρώτες ύλες. Οι τελευταίες «εθνικές εκδόσεις» της Φαρμακοποιίας πραγματοποιήθηκαν το 1974 και το 1989. Έκτοτε, ακολουθείται η πρακτική της συμπόρευσης με την «Ευρωπαϊκή Φαρμακοποιία», η οποία

καταρτίζεται από τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Φαρμάκων που εδρεύει στο Λονδίνο.

Στο κεφάλαιο αυτό, ιδιαίτερη σημασία έχει η αναφορά στην εντόπια φαρμακοβιομηχανία, η οποία χαρακτηρίζεται από τη διαδοχική άνοδο και πτώση αρκετών μεγάλων εταιριών. Πολλά παλαιά και καταξιωμένα ελληνικά φαρμακευτικά προϊόντα θα παραμείνουν στην ιστορία και στη συλλογική μνήμη της χώρας μας, όπως το περίφημο «Αλγκόν», για την επανακυκλοφορία του οποίου έχει υπάρξει πρόσφατο εμπορικό ενδιαφέρον. Μια εξαιρετική σειρά από χρωμολιθογραφικές διαφημίσεις κοσμεί τις αντίστοιχες σελίδες και αποτελεί αδιάψευστο μάρτυρα των παλαιών ημερών δόξας της ελληνικής φαρμακοβιομηχανίας.

Στο έκτο τμήμα, περιγράφεται το φαρμακείο του 19ου και του 20ού αιώνα, ως εργασιακός χώρος για την εκτέλεση συνταγών, αλλά και ως κατάσταση για την εμπορία ποικίλων άλλων προϊόντων (οπτικά, καλλυντικά κ.ά.). Ο φαρμακοποιός της εποχής αυτής έχει διευρυμένες αρμοδιότητες για την πρωτοβάθμια φροντίδα των πελατών του, συχνά σε συνεργασία με κάποιον ιατρό που εξετάζει ασθενείς μέσα στο φαρμακείο. Παράλληλα, έχει κατοχυρώσει το δικαίωμα διεκπεραίωσης απλών εργαστηριακών εξετάσεων, με χημικές και μικροβιολογικές αναλύσεις αίματος και ούρων. Το φαρμακείο αποκτά επίσης πολύτιμο κοινωνικό ρόλο, ως τόπος συνάθροισης και συζήτησης μεταξύ σημαντικών προσωπικοτήτων (προεστοί, ιερείς, πολιτικοί παράγοντες κ.ά.). Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για τα κεντρικά φαρμακεία των Αθηνών, που ανήκαν σε καταξιωμένους και γνωστούς φαρμακοποιούς, όχι σπάνια δε ακόμη και σε καθηγητές της Φαρμακευτικής Σχολής.

Δικαίως, στο ίδιο κεφάλαιο του βιβλίου γίνεται εκτενής αναφορά στη φιλομάθεια και στις επιστημονικές ανησυχίες των φαρμακοποιών, με τη διοργάνωση συνεδρίων και με την έκδοση περιοδικών που αποσκοπούσαν στην ενημέρωση των μελών του κλάδου. Επί πλέον, οι κοινωνικές ανησυχίες των φαρμακοποιών αναδεικνύονται με τη δημιουργία και τη λειτουργία συνδικαλιστικών φορέων, όπως η «Φαρμακευτική Εταιρεία» και ο «Πανελλήνιος Φαρμακευτικός Σύλλογος».

Τέλος, περιγράφεται διεξοδικά η εκπαίδευση φαρμακοποιών για τις ανάγκες των ενόπλων δυνάμεων, καθώς και η τιμητική πρόσκλησή τους να συμμετέχουν ως «μυρυσφοί» στην ιεροτελεστία παρασκευής του Αγίου Μύρου.

Το έβδομο τμήμα διακρίνεται για την πρωτοτυπία του, καθώς ανθολογεί τις ποικίλες αναφορές στο «φαρμακοποιό» και το «φάρμακο» μέσα στη λογοτεχνία, τα δημώδη άσματα, τα θεατρικά έργα, τον κινηματογράφο και το θέατρο σκιών. Από αυτό το κεφάλαιο αποδεικνύεται περίτρανα ότι ο φαρμακοποιός αποτελεί για τον ελληνικό λαό έναν επιστήμονα με κύρος και με καταξιωμένο κοινωνικό ρόλο.

Το όγδοο και τελευταίο κεφάλαιο αποτίει φόρο τιμής στο Νίκο Πεντζίκη, ένα μοναδικό φαρμακοποιό, που υπήρξε μεγάλη και πολυσχιδής πνευματική προσωπικότητα.

Η Φωτεινή Καραμαλούδη μάς είχε προϋδεάσει για τις ικανότητές της με το προηγούμενο βιβλίο της που αναφερόταν στο Γεώργιο Μωραΐτη, ένα σημαντικό φαρμακοποιό που άσκησε το επάγγελμα στη Σμύρνη και την Αλεξάνδρεια. Με το τελευταίο της βιβλίο, καταξιώνεται ως σημαντική ερευνήτρια στο χώρο της Φαρμακευτικής Ιστορίας των νεοτέρων χρόνων. Αποδίδει με πληρότητα όλες τις όψεις του φαρμακοποιού στον ευρύτερο ελληνικό χώρο. Έχει αξιοποιήσει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο το υλικό που κατόρθωσε να περισυλλέξει και μας έδωσε ένα άριστο αποτέλεσμα, ως περιεχόμενο και ως εμφάνιση. Στην προσπάθεια αυτή είχε την αρωγή των κ.κ. Π.Ι. Χονδρογιάννη

και Δ. Αρβανίτη, που συνέβαλαν ώστε το εν λόγω βιβλίο να διακρίνεται για την απaráμιλλη εικαστική του αρτιότητα.

Πιστεύω ότι το βιβλίο της Φωτεινής Καραμαλούδη θα συνεπάρεται τον ειδικό μελετητή, αλλά θα έχει επίσης μεγάλη απήχηση και στο μη ειδικό αναγνώστη. Οπωσδήποτε, θα αποτελέσει ένα σημαντικό έργο αναφοράς για τους ερευνητές που μέλλουν να ασχοληθούν με την εξέλιξη και την ανάπτυξη των φαρμακευτικών επιστημών στη χώρα μας. Αξίζουν συγχαρητήρια στη συγγραφέα, για το δεξιοτεχνικό τρόπο με τον οποίο η γλαφυρότητα της πέννας της μεταμορφώνει ένα καθ' όλα επιστημονικό ιστορικό κείμενο σε ένα ανάλαφρο και θελκτικό ανάγνωσμα.

**Μάριος Μαρσέλος**  
Καθηγητής Φαρμακολογίας,  
Ιατρική Σχολή Ιωαννίνων

.....